

DOI:10.26104/NNTIK.2023.13.90.040

Кадыралиев М.Т., Чубурова Ж.Т.

**НАРЫН ОБЛАСТЫНДА АЙЫЛ ТУРИЗМИН ӨНҮКТҮРҮҮ
МОДЕЛИН ТҮЗҮҮ ҮЧҮН ӨБӨЛГӨЛӨР**

Кадыралиев М.Т., Чубурова Ж.Т.

**ПРЕДПОСЫЛКИ К ФОРМИРОВАНИЮ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ
СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА В НАРЫНСКОЙ ОБЛАСТИ**

M. Kadyraliev, Zh. Chuburova

**REQUISITES FOR THE FORMATION OF A MODEL FOR
THE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN THE NARYN REGION**

УДК: 338.432.5/48 (575.2)(04)

Айыл туризми азыркы учурда туризм тармагын өнүктүрүүнүн келечектүү багыттарынын бирине айланууда. Кыргызстандын олуттуу экологиялык, рекреациялык жана социалдык-маданий потенциалы бар көптөгөн айыл аймактары үчүн айылдык туризм айыл жерлерин туруктуу өнүктүрүүнүн багыттарынын бири боло алат. Макалада туризм секторунун атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу фактору катары айыл туризмдин моделдери талкууланат. Айыл туризмдин концептуалдык модели берилген жана айыл туризмдин өнүктүрүүнүн эң маанилүү компоненттери жана зарыл шарттары чагылдырылган. Айыл туризмдин натыйжалуу өнүктүрүү үчүн Нарын облусунда айылдык туризмди өнүктүрүүнүн модели иштелип чыккан, анда катышуучулардын ортосундагы өз ара байланыштар жана узак мөөнөткө багытталган тыгыз кызматташтык берилген. Өнүккөн өлкөлөрдө айылдык туризмди өнүктүрүүнүн координациялоочу жана стимулдаштыруучу улуттук уюмда каралган.

Негизги сөздөр: туризм, айыл туризми, агротуризм, модель, аймак, айыл чарба, уюм.

В настоящее время сельский туризм становится одним из перспективных направлений развития индустрии туризма. Для многих сельских регионов Кыргызстана, обладающих значительным экологическим, рекреационным и социокультурным потенциалом, одним из направлений устойчивого развития сельских территорий может стать сельский туризм. В статье рассматриваются модели сельского туризма как факторы повышения конкурентоспособности туристской сферы. Представлена концептуальная модель сельского туризма и отражены важнейшие составляющие и необходимые условия для развития сельского туризма. Для эффективного развития сельского туризма разработана модель развития сельского туризма в Нарынской области, которая предусматривает взаимосвязи между участниками, предполагает тесное сотрудничество, ориентированное на долгосрочную перспективу. Рассмотрены национальные организации, координирующие и стимулирующие развитие сельского туризма в развитых странах.

Ключевые слова: туризм, сельский туризм, агротуризм, модель, регион, сельское хозяйство, организация.

Today, rural tourism is becoming one of the perspective areas for the development of the tourism industry. For most of rural regions of Kyrgyzstan, which have significant environmental, recreational and socio-cultural potential, and one of the directions of sustainable development in rural areas can be rural tourism. The article discusses the models of rural tourism as a factor in increasing the competitiveness of the tourism sector. A conceptual model of rural tourism is presented and the most important components and necessary conditions for the development of rural tourism are reflected. For the effective development of rural tourism, a model for the development of rural tourism in the Naryn region has been developed, which provides

for the relationship between the shareholders, for long term orientation. National organizations coordinating and stimulating the development of rural tourism in developed countries are considered.

Key words: tourism, rural tourism, agritourism, model, region, agriculture, organization.

Акыркы жылдарда туризмди өнүктүрүүнүн келечектүү багыттарынын бири болуп дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө түрдүү формада өнүгүп жаткан айыл туризми саналат.

Аймактарда айыл туризмдин өнүктүрүү көптөгөн көйгөйлөрдү чечет, анткени бул айылдын экономикалык өсүшү үчүн «катализатор» боло турган туристтик компонент. Бул үчүн бир нече түшүндүрмөлөр бар.

Биринчиден, туристтик ишмердүүлүктү анча чоң эмес баштапкы инвестициялар менен баштаса болот, анткени каражаты чектелген айыл тургундары үчүн туризмдин бул түрүн иш жүзүнө ашыrsa болот.

Экинчиден, туризм тармагы тез киреше алуу үчүн ыңгайлуу.

Айыл туризмдин өнүктүрүүнүн дүйнөлүк моделдерин иштеп чыгуу тажрыйбасын жыйынтыктап, эксперттер өнүгүү этаптарын, моделдерди иштеп чыгуунун мазмунунун өзгөчөлүгүн, максаттарын жана милдеттерин аныктап, ар кандай баа беришет.

Ошентип, Д.Н. Панова агротуризмди өнүктүрүүнүн төрт негизги моделин аныктайт: батыш европалык, англо-америкалык, чыгыш европалык жана азиялык [1]. В.Ю. Воскресенский өнүгүүнүн үч моделин бөлүп көрсөтөт: биринчи модель өнүккөн өлкөлөрдө айыл чарба продукциясын ашыкча өндүрүү кризиси менен байланышкан, экинчи модель эл аралык туризм адистештирилген маанилүү тармактардын бири болгон өлкөлөр үчүн мүнөздүү, үчүнчү модель тропикалык өлкөлөр үчүн мүнөздүү [2].

«Европалык агротуризмдин эволюциясы британ, француз, немис жана италиялык моделдерди камтыган агротуризмдин эталондук моделдеринин пайда болушуна алып келди,» - деп, кээ бир авторлор баса белгилешет [3]. Бул моделдер адабиятта классикалык агротуризм моделдери деп да аталат.

Ар кандай модель моделдөө объектисине мүнөздүү болгон негизги касиеттерди чагылдырышы керек, 1-сүрөттө Айыл туризмдин концептуалдык модели берилген [4].

1-сүрөт. Айыл туризмдин концептуалдык модели (UNWTO).

Демек, айыл туризмдин өнүктүрүүнүн эң маанилүү компоненттери жана зарыл шарттары болуп төмөнкүлөр саналат: жагымдуу айыл табияты жана айылдык жашоо образы, айылдык меймандостук, айылдын тарыхый-маданий жана тарыхый-материалдык мурастары, колдо болгон туристтик ресурстар менен туризмди сарамжалдуу пайдаланууга негизделген туристтердин эс алуусун уюштуруу, аларды сактоо, жергиликтүү калкты туризмди өнүктүрүүгө тартуу, айыл элинин жашоо деңгээлин жана кирешесин жогорулатуу.

Калкынын 66%ы айыл жеринде жашаган, жакырчылыктын деңгээли 33,3%ы түзгөн Кыргызстан үчүн айыл элинин шаарларга жана чет мамлекеттерге олуттуу агылып кетиши көп кездешет, ошон үчүн айыл туризмдин өнүктүрүү экономикалык да, социалдык жактан да натыйжалуу болушу мүмкүн.

Бул республиканын айыл аймактары үчүн өзгөчө маанилүү. Республиканын эң бийик тоолуу айыл аймагы болуп Нарын облусу саналат (республиканын аймагынын 22,6%ы), бул жерде айыл калкынын үлүшү 85,9%ы, жакырчылыктын деңгээли 39,2%ы, айыл чарба, аңчылык жана токой чарбасынын үлүшү ИДП-га карата 23,8%ын түзөт [5]. Адистердин айтымында, Нарын облусунда айыл туризмдин өнүктүрүү үчүн бардык ресурстар бар.

Көптөгөн өлкөлөрдө айылдык туризмди өнүктүрүү тажрыйбасы көрсөткөндөй, айыл туризми белгилүү бир өзгөчөлүктөргө ээ:

Туристтердин келүүчү жана эс алуучу жери – бул туристтердин муктаждыктарын канааттандыруу жана туризмди өнүктүрүү үчүн ресурстар, шарттар жана мүмкүнчүлүктөрү бар айылдар.

Нарын облусунун жаратылыш шарттары, тунук ландшафттары, флорасы жана фаунасы, аймактын

уникалдуу тоолуу рельефи (бийик тоо чокулары, мөңгүлөр, көлдөр, дарыялар, үңкүрлөр, кенен бай жайыттары, тоонун абасы) айылдык, экологиялык, тоо, велоспорттук, ден соолукту чыңдоочу, жайлоо, треккингди ж.б. туризмдин түрлөрүн өнүктүрүүгө өзгөчө шарттарды түзөт.

Аймактын чоң мейкиндиктери жана анын калкынын аздыгы туристтерге көптөгөн таасирлерди бере алат. Аймактын бийиктиги 3000 метрден төмөн түшпөгөн чоң альп көлдөрү, Нарын облусунун өрөөндөрүн бири-бири менен байланыштырган көптөгөн кооз жана татаал ашуулары менен белгилүү. Ошондой эле, акыркы 300 жылда бир аз өзгөргөн көчмөн кыргыздардын чыныгы турмушу менен таанышууга мүмкүнчүлүк болот.

Нарын облусунун айыл чарбасы, анын үлүшү, мурда белгиленгендей, ИДПнын 23,8% түзөт, ошондой эле айыл туризмдин, өзгөчө агротуризмди өнүктүрүү үчүн негиз боло алат. Өз кезегинде айыл туризми айыл чарбасынын абалына оң таасирин тийгизип, өсүмдүк өстүрүүнү, мал чарбачылыгын жана балык чарбачылыгын керектөөнүн көлөмүн көбөйтүп, айыл тургундарынын кирешесин арттырат.

Жеке же адистештирилген турак жай объектилерин айыл жеринде жайгаштырылышы керек.

Нарын облусунда туристтерди жайгаштыруунун ар кандай варианттары бар:

- айылдык мейманканаларда жайгаштыруу;
- конок үйлөрүндө жайгаштыруу;
- жеке үйлөрдү, үлүш жерлерди ижарага алуу;
- батирлерди жана бөлмөлөрдү ижарага алуу;
- коттедждерде, жатаканаларда жайгаштыруу;
- боз үйлөрдө жайгаштыруу;
- өзүнчө бөлмө алып, дыйкан (фермердик) үйлөрүндө жайгаштыруу;

– түздөн-түз дыйкан (фермердик) үй-бүлөлөрүндө жатып, тамактануу жана айыл чарба иштерине катышуу;

– лагерлерде (кемпингдерде) жайгашуу.

Келечекте адистештирилген туристтик айылдарын, жайкы боз үй айылдарын, агротуристтик чарбаларды, эко-шаарчаларды ж.б. даярдоого мүмкүнчүлүк болот.

– Тамактануу – экологиялык жактан таза, табигый азыктарды керектөө (көбүнчө жеке көмөкчү чарбалардын азыктары, үйдөн жасалган тамактар).

– Жеке, үй-бүлөлүк жана топтук ар кандай эс алуу (жөө жана ат минүү, балдар менен сейилдөө, балык уулоо, мөмө-жемиштерди жана дары чөптөрдү терүү, дарыянын жээгинде жана тоодо эс алуу, аңчылык, жуунуу), салттуу эс алуу менен таанышуу, айыл жашоо образы, айылдык майрамдарга, жармаңкелерге катышуу, ашпозчулук, токуу, кол сайма, кийиз буюмдарын жасоо боюнча мастер-класстарды өткөрүү, ж.б. Каникул учурунда жогорку класстын окуучулары жана студенттери үчүн эс алууларды уюштурууга болот (жөө жана ат минүү, билим берүү экскурсиялары, экотурлар, айыл чарба уюмдарына жана чарбаларына баруу, үй жаныбарларын байкоо жана багуу).

Ошондой эле Нарын облусунда кымыз терапиясы, иппотерапия жана жайлоо туризмине жакшы шарттар түзүлгөн.

– Эс алууну эмгек менен айкалыштыруу, айыл чарба иштерине катышуу (бакчада иштөө, түшүм жыйноо, жаюу, кой кыркуу, үй жаныбарларын багуу, уйларды, бээлерди багуу, ж.б.) Кошумча кызматтардын кеңири спектри менен туристтердин ар кандай категорияларынын суроо-талаптарын канааттандырууга жана жергиликтүү калктын кирешесин жогорулатууга болот.

– Жергиликтүү калкты туристтик ишмердүүлүккө тартуу, бул ишмердүүлүктөн түшкөн кирешени көбөйтүү. Акыр-аягы, айыл туризмде туристти тейлөөдө эң негизги нерсе – бул жакшы ниет жана жылуу мамиледе чагылдырылган меймандостук.

Айылдык туризмдин жогоруда аталган элементтеринин бардыгы айыл туризмдин жаңыдан пайда болгон моделинде болушу керек. Жалпыланган түрдө Нарын облусунда айылдык туризмди өнүктүрүүнүн сунушталган модели 2-сүрөттө көрсөтүлгөн.

2-сүрөт. Нарын облусунда айылдык туризмди өнүктүрүү модели.

Айыл туризмнин бул модели айылдын табигый, маданий-тарыхый, эмгек жана айыл чарба ресурстарын сарамжалдуу жана натыйжалуу пайдаланууга, комплекстүү туристтик продуктуу түзүү жана айыл аймактарын өнүктүрүү үчүн анын өзгөчөлүгүнө багытталган.

Айылдык туризм салттуу түрдө өнүккөн көптөгөн өлкөлөрдө туризмдин бул түрүн өнүктүрүүнү координациялоочу жана стимулдаштыруучу улуттук уюмдар бар.

Ошентип, Францияда 1970-жылы түзүлгөн жана 400 айылды камтыган Туристтик айылдардын Башкы Ассоциациясы – *Tourisme en Espace Rural* айыл туризмдин улуттук деңгээлде уюштурууну координациялайт.

Италияда айыл туризмнин бир нече улуттук уюмдары бар, алардын ичинен эң белгилүүлөрү *Terra Nostra*, *Turismo Verde* жана *Agriturist*, Булардын бардыгы парламент, министрликтер, мамлекеттик административдик бийлик органдары менен байланышта. Бул ассоциациялар италиялык чарбаларды тастыктайт, фермерлерге маалыматтык колдоо көрсөтөт, айылдык туристтик гиддерди иштеп чыгууга жана басып чыгарууга көмөктөшөт жана фермерлердин кызыкчылыктарын коргойт. Ошентип, *Turismo Verde* айылдык туризм менен алектенүүнү каалаган фермерлер үчүн кесиптик даярдоо жана квалификациясын жогорулатуу курстарын пландаштырат жана ишке ашырат. Окутуу республикалык жана областтык структуралар менен, ошондой эле эл чарба бирикмеси менен тыгыз байланышта жүргүзүлөт.

Кипрде бир нече туристтик агенттиктер бар, алар Кипрдин айылдарына ваучерлерди сатышат, ал жерде туристтерге жергиликтүү каада-салттар, үрп-адаттар жана кипрликтердин салттуу ашканасы менен тааныша турган “айыл турмушунун бир бөлүгү” сунушталат.

Норвегияда Норвегиялык Фермерлердин Ассоциациясы бар, ал айыл чарба шарттарын жакшыртуу жана коомчулуктун көңүлүн айыл туризмине буруу максатында иштейт. Негизги максат – жаратылыш ресурстарынын негизинде туруктуу азык-түлүк өндүрүүнү жана өзүн-өзү камсыздоону жогорулатуу, жеке чарбанын ресурстук базасын пайдалануу аркылуу сурооталапты жогорулатуу, бизнести өнүктүрүүнү камсыз кылуу, жумуш орундарын түзүү жана өлкө боюнча активдүү жамааттар үчүн асылдуу топурактарды сактоо.

Кыргызстанда Кыргызстандын туроператорлор ассоциациясы (КАТО) жана Кыргызстандын коомчулукка негизделген туризм ассоциациясы (КАТОС) иштейт. КАТОС өз мүчөлөрүнө окутуу, иш-чараларды уюштуруу, маркетинг жаатында колдоо көрсөтүп аларды ар кандай деңгээлде көрсөтөт.

Айылдык калктуу конуштардын аймактарында

агротуризм инфраструктурасын калыптандыруу бир катар маселелерди чечүүгө мүмкүндүк берет: элдин тарыхын, каада-салтын жана үрп-адаттарын кайра жаратуу, региондордун маданиятынын деңгээлин жана социалдык маанисин жогорулатуу, кошумча киреше булагын түзүү жана жаңы жумуш орундарын, ошондой эле айыл инфраструктурасын комплекстүү өнүктүрүү. Сапаттуу жайгаштыруу жана транспорттук инфраструктураны уюштуруудан тышкары, айылдык туризм туристтердин жана жергиликтүү калктын ар кандай категориялары үчүн көп тараптуу эс алуу иш-чараларын түзүүнүн, экономикалык жана социалдык туруктуулуктун катализатору болуп саналат. Нарын облусунун потенциалын комплекстүү талдоодо аймак пайдаланылбаган жаратылыш жана маданий туристтик продуктыларга бай экени аныкталган. Ыңгайлуу шарттарды түзүү жана тарыхый-маданий мурас объекттерин калыбына келтирүү ар кандай багыттагы бир катар жаңы туристтик маршруттарды өнүктүрүү үчүн шарттарды камсыздайт, туристтердин ар кандай категорияларынын керектөө талабын канааттандырат, туристтик объектилердин сезон бою иштешин жана туристтик агымдын туруктуу өсүшүн камсыздайт. Жергиликтүү айыл чарбасы жана жылкы чарбасы айылдык туризмди калыптандырууга шылтоо боло алат.

Бирок, айыл туризмнин моделдерин ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн айыл аймактарын туруктуу социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн комплекстүү программасын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу зарыл, анын маанилүү компоненти айылдык туризмди өнүктүрүү болуп саналат.

Адабияттар:

1. Биржаков М.Б., Биткулова Л.И., Панова Д.Н., Организация сельского туризма: Всеволожск: ЕЛГО, 2010, с 9.
2. Воскресенский В.Ю. Международный туризм. Изд. 2, переработ. и дополненное. - М.: ЮНИТИ. 2016. - С. 364
3. Панюков А.И., Панюкова Ю.Г., Калинин В.Л. Основы агротуризма. - Москва: ИНФРА-М., 2018. - С. 60.
4. Клицунова В.А. Сельский туризм: основные условия и принципы, обеспечивающие устойчивое развитие. // Материалы III Межд. научно-практ. конференции. Смоленск: Изд. «Универсум», 2004. - С. 120-124.
5. <http://www.stat.kg/>
6. Основы сельского туризма в Кыргызской Республике. / Учебное пособие. - Б., 2022.
7. Кадыралиев М.Т., Эстебес кызы Ж. Развитие сельского туризма на примере Европейских стран. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2022. №. 6. - С. 188-194.
8. Кенжебек уулу А. Развитие туризма в Кыргызстане и его влияние на окружающую среду. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. №. 4. - С. 153-155.